

**VRIJHEIDSBEROVING OM VRIJHEIDSBEROVING,
SCHADE OM SCHADE**

Een poging het onderscheid betreffende vrijheidsberoving navolgend de Nederlandse wetgeving te begrijpen en te rechtvaardigen met behulp van Mills schadebeginsel

(Masterthesis, eindversie — 30 april 2014)

Iris W. Zwart

Begeleider: drs. Hans Wessels

April 2014
Academische Master Wijsbegeerte
Departement Wijsbegeerte
Faculteit Geesteswetenschappen
Universiteit Utrecht

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1. Het Onderscheid tussen Wederrechtelijke en Toegestane Vrijheidsberoving	5
2. Het Onderscheid betreffende Vrijheidsberoving begrepen met behulp van Mills	
Schadebeginsel	9
3. Het Schadebeginsel en het Onderscheid tussen Individu en Gezag	10
De vrijheid van het individu als natuurlijk recht van de mens	10
De beperking van de individuele vrijheid.....	13
De bescherming tegen schade.....	16
De bescherming tegen schade; is een beperking van de individuele vrijheid; is schade.....	17
4. Het Onderscheid tussen Schade en Bescherming tegen Schade	19
Rechtvaardiging voor een Sociaal Onderscheid	22
5. Rechtvaardiging voor Sociaal Onderscheid in de Noodzaak van het Gezag van de Samenleving en haar Uitzonderingspositie	23
Het noodzakelijke bestaan van het gezag van de samenleving	23
De noodzakelijke uitzonderingspositie van het gezag van de samenleving	25
De noodzaak van het gezag van de Nederlandse samenleving.....	26
Conclusie	27
Bibliografie	29

Inleiding

‘Vader die dochters ontvoerde, blijft in cel’¹ zo luidt een recente kop in het online nieuwsblad NU.nl. Op het eerste gezicht is er weinig vreemds aan de titel van het artikel, maar de verslaggever spreekt met betrekking tot de ontvoering van “wederrechtelijke vrijheidsberoving”, een term die vooral bekend is bij de juristen van onze samenleving. De term verwijst naar vrijheidsberoving die *niet* is toegestaan volgens de wet, waarmee de definitie aanduidt dat er ook sprake kan zijn van vrijheidsberoving die volgens de wet *wel* is toegestaan. Een vrijheidsberoving die is toegestaan volgens de wet betreft dan ook een vrijheidsberoving die door de wet wordt opgelegd, zoals een aanhouding of een gevangenisstraf. Zo gezien is vrijheidsberoving in het algemeen een verboden handeling, behalve als deze conform de wet wordt uitgevoerd.

In het dagelijkse leven ervaren we niet anders dan dat het gezag handelingen mag verrichten die voor de individuen van de samenleving verboden zijn. Straffen uiten zich in handelingen die door niemand, behalve onder enkele voorwaarden, mogen worden verricht. Hoewel dit de gewoonlijke gang van zaken lijkt te zijn, is het mogelijk handig om het idee van straf verder uit te diepen. Waarom is het het gezag toegestaan iets te doen dat een individu niet mag, onder het mom van ‘straf’? Hoe kan zo’n bijzondere positie van het gezag worden gerechtvaardigd? Welke beginselen liggen hierachter? En worden deze beginselen vandaag de dag nog erkend en gedeeld?

Deze thesis dient ter onderzoek naar de achterliggende beginselen en rechtvaardigingen voor onze huidige wetgeving met betrekking tot het als straf uitvoeren van handelingen die als wederrechtelijke handelingen verboden zijn. Er wordt een poging gedaan deze straffende handelingen navolgend de Nederlandse wetgeving te begrijpen en te rechtvaardigen. Om dit te onderzoeken begint de thesis met een casus welke het onderscheid tussen wederrechtelijke en toegestane vrijheidsberoving illustreert, waarbij toegestane vrijheidsberoving enkel de vrijheidsberoving betreft die door de wet wordt opgelegd. Dit onderscheid wordt in deze thesis onderzocht door middel van een analogie betreffende een moeder die haar kinderen slaat, en deze thesis dient tevens ter onderzoek naar een rechtvaardiging voor dit onderscheid.

¹ ‘Vader die dochters ontvoerde blijft in cel’ in *Nu.nl* (02-08-2013).
<<http://www.nu.nl/binnenland/3541372/vader-dochters-ontvoerde-blijft-in-cel.html>>
(geraadpleegd op: 30 april 2014)

Eenzelfde onderscheid tussen verboden handelingen die door het individu worden uitgevoerd en dezelfde handelingen die volgens de wetgeving worden uitgevoerd kan worden gevonden in de theorieën van John Stuart Mill. Met name het schadebeginsel, welke hij in *On Liberty* bespreekt, oogt relevant voor dit onderzoek. Binnen dit onderzoek is om drie redenen voor Mills schadebeginsel gekozen. Ten eerste lijkt zijn schadebeginsel eenzelfde onderscheid te maken tussen individuele handelingen en gezagshandelingen. Handelingen die door het gezag van de samenleving worden verricht kunnen niet door ditzelfde gezag worden gestraft. Hoe maakt Mill hier precies onderscheid tussen? Ten tweede lijkt Mills schadebeginsel nog altijd relevant voor de huidige (Westerse) wetgeving. En ten derde beargumenteert Mill dat er enkel één simpel beginsel ten grondslag ligt aan de rechtvaardiging voor het handelen van het gezag van de samenleving. Dit maakt zijn theorie relatief *clean* en goed vergelijkbaar met de huidige Nederlandse wetgeving.

Om het onderscheid dat Mill maakt te onderzoeken wordt zijn theorie waarbinnen het schadebeginsel wordt beschreven uiteengezet. Hieruit volgt dat de vrijheid van een individu enkel door de samenleving mag worden beperkt wanneer er sprake is van (een kans op) het schaden van een ander individu. Op dit 'schaden' wordt vervolgens dieper ingegaan. Dit schaden dient volgens Mill door het gezag van de samenleving te worden voorkomen of vergolden, wat resulteert in de beperking van de vrijheid van het schadende individu. Het is echter lastig om de beperking van de individuele vrijheid duidelijk te onderscheiden van schade. De beperking van de individuele vrijheid komt namelijk overeen met schade. Er wordt in dit onderzoek een poging gedaan het onderscheid tussen beide begrippen te verduidelijken, opdat het onderscheid betreffende vrijheidsberoving begrijpelijk wordt, waarna de rechtvaardiging van Mill voor een dergelijk onderscheid uiteen wordt gezet. Het onderzoek eindigt met een vergelijking van het onderscheid tussen handelingen van het individu en handelingen van het gezag van de samenleving met het onderscheid tussen wederrechtelijke en toegestane vrijheidsberoving. Mogelijk is de rechtvaardiging die Mill biedt voor zijn onderscheid relevant en voldoende voor het huidige onderscheid betreffende vrijheidsberoving.

Deze thesis poogt het onderscheid betreffende vrijheidsberoving binnen de Nederlandse wetgeving te begrijpen en te rechtvaardigen aan de hand van het schadebeginsel van John Stuart Mill, waarin een onderscheid wordt gemaakt tussen schadelijke individuele en schadelijke gezagshandelingen. Op welke wijze wordt wederrechtelijke vrijheidsberoving onderscheiden van de volgens de wet toegestane vrijheidsberoving en hoe wordt dit

onderscheid gerechtvaardigd? Tevens zet deze thesis de lezer hopelijk aan het denken over de rechtvaardiging van wetgeving *an sich*. De wetgeving – gewoonte en afspraak – ontstaat niet zomaar en haar achterliggende principes kunnen hun relevantie in de loop der jaren verliezen. Het lijkt altijd verstandig om de wetgeving niet als vanzelfsprekend te beschouwen en haar bij weifeling te herevalueren. Wat zit er achter de huidige wetgeving? Op grond waarvan dient een vader, na het ontvoeren van zijn dochters, zelf “ontvoerd” te worden? Welke beginselen liggen hieraan ten grondslag?

1. Het Onderscheid tussen Wederrechtelijke en Toegestane Vrijheidsberoving

Marie-Antoinette is een gezette doch sportieve alleenstaande vrouw van tweeënveertig en in het bezit van een baan als administratief medewerkster bij een relatief klein bedrijf. Na veelvuldig en positief contact met haar vierenvijftigjarige buurman Johannes ontstaat er onenigheid. Johannes vond enkele dagen geleden een van de katten van Marie-Antoinette in zijn tuin, ontstak in woede—hij heeft een jeugdtraumatische ervaring opgedaan in de dierentuin—en smijt Kitty een mokerhamer naar het hoofd die het broze beestje al dan niet per ongeluk fataal wordt. In reactie hierop besluit Marie-Antoinette om gezelligheid te veinzen en Johannes op een avond door middel van alcohol te drogeren en op te sluiten in de inloopkast van haar slaapkamer. Daar onderhoudt ze hem drie dagen terwijl ze haar dagelijkse bezigheden uitvoert; ze voedt en verschoont hem opdat hij voorzien wordt in de basale behoeftes van het leven. Ze weigert hem echter, ondanks zijn smeekbeden en bedreigingen, te laten gaan.

Drie dagen later staat de politie bij Marie-Antoinette op de stoep, welke is gewaarschuwd door de ongeruste en argwanende nabije omgeving van Johannes. Geschrokken van de politieambtenaren in functie en hun huiszoekingsbevel biecht Marie-Antoinette direct het volledige verhaal op, geeft hen de sleutel van het slot op de inloopkast en laat zich vrijwillig meevoeren naar het politiebureau. Wanneer ze twee maanden later voor de rechter verschijnt, wordt haar een gevangenisstraf van ten minste een jaar opgelegd—rekening houdend met de drie jaren die door de officier van justitie worden geëist, de oprechte spijtbetuiging van de verdachte, de relatief positieve getuigenverklaring van Johannes en de tijdelijke ontoerekeningsvatbaarheid betreffende haar verdriet om Kitty. Marie-Antoinette verblijft tien maanden in een gevangenis, krijgt fatsoenlijke maaltijden voorgeschoteld, kan vrij gebruik maken van de douche en beschikt over genoeg vrije tijd en middelen om zichzelf bezig te houden. Na tien maanden verlaat ze de gevangenis vroegtijdig wegens goed gedrag en begint

haar zoektocht naar een nieuwe woonplaats alsmede naar een nieuwe baan, aangezien ze bij het relatief kleine bedrijf is ontslagen.

Het verloop van deze casus, de handelingen van de hoofdpersonen en de gebeurtenissen doen mogelijk ietwat vreemd aan. Daarentegen zijn ze niet onrealistisch.² Wanneer iemand met de sociale en wettelijk vastgestelde conventies van onze huidige samenleving bekend is, zal de algehele ontwikkeling van de casus niet als bijzonder ongebruikelijk worden gezien. Hoewel begrip kan worden opgebracht voor de emoties van waaruit Marie-Antoinette handelde, heeft zij een binnen onze samenleving geldende wet overtreden door Johannes in haar inloopkast vast te houden. Zulk handelen valt onder wederrechtelijke vrijheidsberoving en is daarom volgens onze wetgeving strafbaar handelen. Het is vervolgens gewoon dat een strafrechtelijke instantie van onze samenleving zich met zulk handelen bemoeit opdat het wordt voorkomen en bestraft.³ Marie-Antoinette wordt bezocht door de ambtenaren van het gezag van de samenleving om enige verdere voortgang van de strafbare handeling te voorkomen. Vervolgens wordt haar overtreding gestraft met een ook hiervoor vastgelegd optreden, namelijk een gevangenisstraf. De casus geldt op deze manier als een voorbeeld van de algemene gang van zaken aangaande een strafbaar handelen van een individu binnen onze samenleving.

Waarom is dit de gewone gang van zaken? Het uitdiepen van deze gewoonte begint bij de blootlegging van de aanname dat bepaalde handelingen voorkomen of vergolden dienen te worden. Handelingen die worden erkend als strafbaar zijn dergelijke handelingen. Op het uitvoeren van deze strafbare handelingen staat een straf. En om te bepalen welke handelingen strafbaar zijn en welke straf hierop staat dient onze wetgeving als richtlijn. Onze wetgeving wordt op haar beurt bepaald door het gezag van onze samenleving. In feite wordt zij indirect bepaald door een meerderheid van de individuen van de samenleving, daar waar het een democratie betreft.

Op voorhand is bijvoorbeeld zo bepaald dat een beroving van iemands vrijheid onwenselijk en derhalve wettelijk strafbaar is. Deze specifieke handeling wordt “wederrechtelijke vrijheidsberoving” genoemd en is conform Artikel 282 van het Wetboek van Strafrecht (Sr) strafrechtelijk vervolgbaar. Zodra Marie-Antoinette zich hieraan schuldig maakt, treedt de macht van de wetgeving in werking. Van het gezag van de samenleving

² Anders lijkt een wet aangaande vrijheidsberoving onnodig.

³ Onder “straffen” wordt binnen deze thesis een handeling verstaan die is bedoeld om een verboden handeling te voorkomen of te vergolden. Het straffen uit zich in Nederland in verschillende vormen, waarbij veel voorkomende vormen geldboetes en gevangenisstraf zijn.

wordt verwacht dat een strafbare handeling daadwerkelijke gestraft wordt. Navolgend Artikel 282 (Sr) behoort iemand die zich schuldig maakt aan wederrechtelijke vrijheidsberoving gestraft te worden met een gevangenisstraf van ten hoogste acht jaren of een geldboete van de vijfde categorie.⁴ Derhalve wordt de specifieke handeling van Marie-Antoinette gestraft met de daarvoor bepaalde boete; in dit geval is dat dus een gevangenisstraf.

Deze straffen conform de wetgeving worden enkel uitgevoerd door het gezag van onze samenleving. Deze bestaat uit drie verschillende machten die samen het handelen van het gezag mogelijk maken, opdat de individuen van de samenleving haar wetgeving naleven. De machten zijn navolgend de Trias Politica (Montesquieu, 1748) onder te verdelen in een wetgevende macht (het parlement), een uitvoerende macht (de regering) en een rechtsprekende macht (onafhankelijke rechters). Het parlement bepaalt welke handelingen strafrechtelijk vervolgd dienen te worden, de regering maakt het mogelijk dat wetgeving kan worden uitgevoerd en de onafhankelijke rechters beslissen of de uitvoering van deze wetgeving correct wordt gedaan. Deze drie machten en hun handelen worden beschouwd als het gezag van de samenleving en haar handelen.

Tot zover is het systeem achter het onderscheid tussen wederrechtelijke en toegestane vrijheidsberoving begrijpelijk. De aannames in acht nemend dienen zekere handelingen te worden gestraft omdat ze in strijd zijn met de wetgeving, bepaald door het gezag van de samenleving. Wederrechtelijke vrijheidsberoving dient navolgend deze wetgeving te worden gestraft met gevangenisstraf. Echter, nu het onderscheid gespecificeerd is, komt een ander onderdeel ervan aan het licht; de handeling waarmee het gezag van de samenleving een strafbare handeling bestraft lijkt op zichzelf *ook* een strafbare handeling. Marie-Antoinette lijkt, wanneer zij in de gevangenis wordt gehouden, hetzelfde aangedaan te worden als wat zij Johannes heeft aangedaan. Is gevangenisstraf niet ook een vorm van vrijheidsberoving? Wordt Marie-Antoinette niet gestraft met precies dezelfde handeling waarvoor zij gestraft wordt? Hoe kan dit worden begrepen en gerechtvaardigd?

Binnen onze wetgeving wordt inderdaad bij een strafrechtelijk vervolgbare vorm van vrijheidsberoving uitdrukkelijk gesproken van “*wederrechtelijke* vrijheidsberoving”. ‘[Opzettelijke wederrechtelijke] vrijheidsberoving moet dus ‘wederrechtelijk’ zijn: het moet niet wettelijk zijn toegestaan (in tegenstelling tot wanneer iemand een ander aanhoudt na een

⁴ Wetboek van Strafrecht, Artikel 282. <<http://www.wetboek-online.nl/wet/Sr/282.html>> (geraadpleegd op: 30 april 2014)

misdrijf).⁵ Uit deze definitie kan worden geconcludeerd dat bijvoorbeeld gevangenisstraffen en aanhoudingen van verdachten na een misdrijf erkend worden als vrijheidsberoving. Het enige verschil tussen wederrechtelijke en wettelijke toegestane vrijheidsberoving komt dan neer op het gezag van de samenleving. Wanneer het gezag van de samenleving bepaalt dat vrijheidsberoving volgens de wet dient te worden uitgevoerd mag het wel, anders niet.

Hoe is het mogelijk dat het gezag van de samenleving een handeling kan verrichten die voor Marie-Antoinette—het individu—verboden is? En hoe is het mogelijk dat de handeling waarvoor Marie-Antoinette gestraft wordt, uiteindelijk door het gezag van de samenleving wordt gebruikt om haar te straffen? Zij beroofde iemand van zijn vrijheid—wat gestraft dient te worden—ergo berooft het gezag van de samenleving haar van haar vrijheid.

De casus lijkt in deze zin op de volgende analogie. Een kind slaat haar broertje, waarop de moeder van het kind reageert door het kind te wijzen op de bekende regel dat slaan niet is toegestaan. Vervolgens slaat ze zelf het kind, opdat het wordt gestraft wegens het overtreden van de regel. Moeder straft op die manier het kind met dezelfde handeling als waarvoor het kind gestraft diende te worden.

Wanneer dit voorbeeld wordt geanalyseerd, lijkt er sprake te zijn van twee verschillende soorten van wrijving. Ten eerste duidt het op een *logische* wrijving vanwege de gestelde regel dat ‘slaan niet mag’, waarna het gezag (de moeder) zelf de handeling uitvoert die door haar als verboden wordt geacht. Hierin lijkt zij zichzelf logisch tegen te spreken. Wanneer de wrijving echter niet logisch is, lijkt zij noodzakelijk sociaal te zijn en behoeft er een noodzakelijk *sociaal* onderscheid te worden gemaakt. De regel die de moeder stelt, geldt niet voor haar als het gezag dat verwezenlijkt dat de regels worden nageleefd. Zij lijkt boven de regels te staan – ofwel altijd ofwel zodra een waarborging van de regels van haar verlangt dat zij overtreders straft – en haar handelingen als gezag behoren te worden onderscheiden van de handelingen van de individuen (haar kinderen).

Ditzelfde geldt voor de casus. Ten eerste wijst het gezag van de samenleving door middel van straf op een naleving van een van haar regels. Echter, het gezag straft de overtreder met de handeling die volgens dezelfde regel verboden is. Dit lijkt onlogisch en deze aanname kan alleen logisch worden als er een sociaal onderscheid wordt gemaakt tussen het gezag van de samenleving en de individuen van de samenleving. De regels der wetgeving gelden niet op dezelfde manier voor het gezag als voor de individuen. Het handelen van het gezag behoeft

⁵ ‘Ontvoering’ in *Wet & Recht*. <<http://www.wetrecht.nl/ontvoering>> (geraadpleegd op: 30 april 2014)

geen straf. Vrijheidsberoving is dus alleen strafbaar zolang deze door individuen wordt uitgevoerd en niet door het gezag van de samenleving⁶.

2. Het Onderscheid betreffende Vrijheidsberoving begrepen met behulp van Mills Schadebeginsel

Waarom maakt het gezag van de samenleving tijdens het straffen gebruik van een handeling die zij strafbaar gesteld heeft en valt dit handelen te rechtvaardigen? Hoe wordt een straffende handeling gerechtvaardigd, wanneer deze *an sich* strafbaar is? In deze thesis wordt geprobeerd om via een andere benadering van de casus dit onderscheid te begrijpen. De theorie van John Stuart Mill die hij bespreekt in zijn werk *On Liberty* (1859) biedt hierbij mogelijk een helpende hand. Zijn argumentatie voor het schadebeginsel kan begrijpelijk maken waarom een onderscheid kan worden gemaakt tussen het handelen van het individu en het handelen van het gezag van de samenleving.

Vanwege de volgende drie redenen zijn de theorieën van Mills voor dit onderzoek gekozen. Om te beginnen heeft Mills schadebeginsel eenzelfde onderscheid nodig betreffende individuele handelingen en gezagshandelingen. Mill maakt (impliciet) een onderscheid tussen het handelen van het gezag van de samenleving en het handelen van het individu. Het enige doel van het handelen van het gezag is om het individu tegen schade te beschermen. Echter, haar handelen is vaak net zo schadelijk als het schadelijk handelen van een individu. Op grond waarvan legitimeert Mill het schadelijk handelen van het gezag, dat dus verschilt van dat van het individu? Ten tweede blijkt Mills schadebeginsel vandaag de dag nog altijd relevant voor de huidige wetgeving binnen (Westerse) samenlevingen.⁷ Volgens John Skorupski hebben veel moderne democratieën de neiging om het te benaderen.⁸ En ten derde is zijn theorie goed vergelijkbaar met de huidige wetgeving aangezien zij gefundeerd wordt door één enkel en simpel beginsel. Na zijn persoonlijke worsteling met het idee dat morele en politieke doelen kunnen worden gefundeerd door één beginsel⁹, wat hij onder anderen Jeremy Bentham verwijt, begint Mill zijn eigen theorie met één enkel en

⁶ Mits dit door de wet bepaald is. Wat was er eerder? De aanname dat het gezag niet gestraft dient te worden voor haar straffende handelingen of de wetgeving die vrijheidsberoving “wederrechtelijk” heeft genoemd? In deze thesis wordt het eerste in ieder geval als meest aannemelijk beschouwd.

⁷ Douglas S. Diekema, ‘Parental Refusals of Medical Treatment: The Harm Principle as Threshold for State Intervention’ in *Theoretical Medicine* 25 (2004), p. 250.

⁸ John Skorupski, *Why Read Mill Today?* (Oxon: Routledge, 2006), p. 106.

⁹ Zie hiervoor: Gertrude Himmelfarb, *On Liberty and Liberalism* (New York: Alfred A Knopf, 1974), hoofdstuk “One Very Simple Principle”, pp. 3-12.

simpel beginsel waaruit de rest van zijn filosofie volgt: vrijheid. Hierop fundeert hij vervolgens de stappen die leiden tot het schadebeginsel, welke bedoeld is om de vrijheid van het individu te waarborgen. Nadien dienen het schadebeginsel en het gezag van de samenleving welke de vrijheid van het individu noodzakelijk beperken ter verduidelijking van het onderscheid betreffende vrijheidsberoving.

Niet alleen zal de theorie van Mill kunnen helpen om het onderscheid betreffende vrijheidsberoving begrijpelijk te maken. Ook geeft Mill een rechtvaardiging voor zijn onderscheid betreffende individuele en gezagshandelingen. Mogelijk is deze rechtvaardiging tevens relevant voor het onderscheid betreffende vrijheidsberoving binnen de Nederlandse wetgeving en kan zij met behulp van Mill niet alleen begrepen, maar ook gerechtvaardigd worden.

3. Het Schadebeginsel en het Onderscheid tussen Individu en Gezag

De vrijheid van het individu als natuurlijk recht van de mens

Daar het schadebeginsel in dit onderzoek dient te helpen om het onderscheid betreffende vrijheidsberoving te begrijpen en te rechtvaardigen, is het ten eerste van belang om de argumentatie van John Stuart Mill betreffende het schadebeginsel uiteen te zetten. Zijn argumentatie vangt aan bij een van de belangrijkste en meest basale rechten der mensheid: vrijheid. Elk individu streeft volgens zijn theorie naar vrijheid, welke al eeuwenlang in strijd is met de macht van het gezag¹⁰—haar beperking. De vrijheid waarnaar het individu streeft kan daarom worden gedefinieerd als de afwezigheid van beperkingen.¹¹ Deze definitie geeft enkel een negatief idee weer van wat Mill wat betreft vrijheid voor ogen had door te laten zien wanneer men niet van vrijheid spreekt: namelijk wanneer beperkingen aanwezig zijn. Mill bespreekt echter ook een positieve definitie van vrijheid in een korte illustrerende passage over de oversteek van een onveilige brug. Deze passage kan worden gezien ter illustratie van een algemeen idee van vrijheid, waarnaar Mill juist niet lijkt te verwijzen, en ter illustratie van zijn eigen begrip ervan. ‘Wanneer ofwel een ambtenaar in functie ofwel iemand anders zou zien dat een persoon een onveilige brug wilde oversteken, en er zou geen tijd zijn hem aangaande het gevaar te waarschuwen, zouden ze hem mogelijk grijpen en

¹⁰ Dit gezag wordt door Mill niet nader onderscheiden in de drie machten van de Trias Politica, maar zij is in ieder geval in staat om de wetgeving, onder andere de straffen, te bepalen en deze uit te voeren.

¹¹ David Spitz, ‘Freedom and Individuality’ in Spitz (ed.), *On Liberty; Annotated Text, Sources and Background, Criticism* (New York: W. W. Norton & Company, 1975), p. 225.

terugbrengen, zonder dat er sprake is van een werkelijke beperking van zijn vrijheid; want vrijheid is te doen wat men graag wil, en hij *wil* niet in de rivier vallen. Desalniettemin dient hij, zo stel ik voor, enkel aangaande het gevaar te worden gewaarschuwd; niet gedwongen belet te worden zichzelf aan het gevaar bloot te stellen.¹² Mill definieert zodoende vrijheid als ‘te doen wat men graag wil’. Een waarschuwing is geen beperking van individuele vrijheid. Vrijheid is enkel wanneer men niet beperkt wordt in het doen wat men graag wil doen.¹³

De rechtvaardiging voor dergelijke vrijheid vindt bij Mill zijn oorsprong in een zekere doctrine. Zijn rechtvaardiging voor het recht op individuele vrijheid grondt zich niet in de hem voorgaande heersende mening van natuurlijk dan wel goddelijk verkregen, abstracte rechten van de mens. Hij beargumenteert tegen het idee dat de mens van nature over een recht op vrijheid beschikt. Een rechtvaardiging waarin wordt gezegd dat het individu recht heeft op vrijheid omdat hij een mens is, voldoet naar zijn idee niet. De mens heeft wel natuurlijke rechten, maar deze zijn afhankelijk van een zekere doctrine, van een zeker streven. Zodra een bepaald recht noodzakelijk blijkt voor de realisatie van een dergelijke doctrine, dan is dit volgens Mill een natuurlijk recht.¹⁴

Mill benadert de rechtvaardiging voor bepaalde rechten vanuit zo’n dergelijke doctrine, namelijk die van utiliteit¹⁵. Utiliteit betreffende het grootste geluk is voor Mill het belangrijkste principe der moraal waarnaar gestreefd kan worden.¹⁶ De rechten die noodzakelijk zijn voor het realiseren van utiliteit kunnen op die manier worden beschouwd als de natuurlijke rechten van de mens. ‘Het argument dat als utiliteit het ultieme doel van menselijk handelen zou zijn, dat vrijheid dan de gepaste manier is waarmee het doel verzekerd zou kunnen worden, behelst logischerwijs de algemene aanname dat individuele

¹² ‘If either a public officer or any one else saw a person attempting to cross a bridge which had been ascertained to be unsafe, and there were no time to warn him of his danger, they might seize him and turn him back, without any real infringement of his liberty: for liberty consists in doing what one desires, and he does not desire to fall into the river. Nevertheless [...] he ought, I conceive, to be only warned of the danger; not forcibly prevented from exposing himself to it.’ John Stuart Mill, ‘On Liberty’ in Spitz (ed.), *On Liberty; Annotated Text, Sources and Background, Criticism* (New York: W. W. Norton & Company, 1975), p. 89.

¹³ Zie hiervoor: Samule V. Laselva, ‘A Single Truth’: Mill on Harm, Paternalism and Good Samaritanism’ in *Political Studies XXXVI-3* (1988), p. 489.

¹⁴ Albert William Levi, ‘The Value of Liberty: Mill’s Liberty’ in Spitz (ed.), *On Liberty; Annotated Text, Sources and Background, Criticism* (New York: W. W. Norton & Company, 1975), p. 194.

¹⁵ Met utiliteit bedoelt Mill de nuttigheid van een bepaalde handeling gemeten aan de consequentie van de handeling. Wanneer de consequentie het grootste geluk [*pleasure*] behelst, kan de handeling als nuttig worden erkend. De realisatie van geluk is voor zowel het individu als de samenleving van belang. Aangezien het geluk van het individu bijdraagt aan het geluk van de samenleving, wordt utiliteit gebruikt als waarnaar elk individu met zijn handelen dient te streven om zowel het eigen geluk als dat van de samenleving te realiseren. (zie hiervoor: John Stuart Mill, *Utilitarianism* (Indianapolis: Hackett Publishing Company, 2001).)

¹⁶ John Stuart Mill, ‘On Liberty’, p. 12.

vrijheid de regel zou moeten zijn en dat de beperking hiervan enkel gerechtvaardigd wordt onder zekere voorwaarden.¹⁷ Hieruit volgend kan vrijheid, wanneer vrijheid noodzakelijk blijkt om utiliteit te realiseren, als een natuurlijk recht van de mens erkend worden.

Volgens Mill is het redelijkerwijs aannemelijk dat ieder individu als geen ander het best weet wat hij moet nastreven om op individueel niveau het grootste geluk te realiseren. Hoe meer vrijheid, des te beter is het individu in staat om te doen wat hem denkt gelukkig te maken. Utilistisch handelen wordt het individu onmogelijk gemaakt wanneer hem normen, ideeën en regels van anderen worden opgelegd. De realisatie van het individuele grootste geluk is op die manier lastig zodra de vrijheid van het individu beperkt wordt. ‘De mensheid baat meer bij het lijden te wijten aan ieders eigen leven dat door henzelf goed wordt gemeend, dan bij de dwang van ieder zo te leven als de rest meent dat goed is.’¹⁸ Het baat het individu vooral om de vrijheid te hebben de invulling aan het leven te geven zoals hij meent dat de goede is. Een zekere mate van vrijheid—de meer de beter—is dus noodzakelijk om het grootste geluk te verwezenlijken en zo de doctrine der utiliteit te realiseren. Vrijheid is op deze manier noodzakelijk voor een realisatie van de doctrine der utiliteit, wat resulteert in een natuurlijk recht van de mens op vrijheid.

Niettemin heerst de mening, mede gedeeld door David Spitz, dat de doctrine der utiliteit niet de enige rechtvaardiging voor individuele vrijheid kan zijn. Integendeel, een dergelijke dogmatische houding jegens een—*an sich* arbitrair—ethisch principe is iets dat Mill zelf zou moeten classificeren als een beperking van vrijheid. Hij ontkent namelijk in *On Liberty* dat de mens ooit over absolute kennis der moraal zal beschikken om deze volledig verantwoord aan anderen op te kunnen leggen.¹⁹ Op die manier kan utiliteit niet gelden als een moreel algeheel zeker principe. Men kan immers de morele waarheid niet kennen of in ieder geval niet met zekerheid weten deze te kennen. De rechtvaardiging voor de vrijheid van het individu staat en valt, samen met de zeker- en onzekerheid van de doctrine waarvoor zij noodzakelijk is.

Precies om dezelfde reden kan men daarentegen in feite niet anders dan de noodzakelijkheid van individuele vrijheid juist erkennen. Het lijkt de enige manier om realisatie mogelijk te maken van welk goed dat dan ook nagestreefd wordt door ieder

¹⁷ ‘[T]he argument that utility is the ultimate end of human action then liberty was the appropriate means through which it was to be secured, logically entailed a general presumption that individual liberty should be the rule, and interference with it justified only [under certain circumstances].’ (Albert William Levi, ‘The Value of Liberty’, pp. 236-237.)

¹⁸ ‘Mankind are greater gainers by suffering each other to live as seems good to themselves, than by compelling each to live as seems good to the rest.’ (John Stuart Mill, ‘On Liberty’, p. 14.)

¹⁹ David Spitz, ‘Freedom and Individuality’, p. 205.

individu. Niemand weet wat werkelijk het goede is om te doen, maar iedereen weet wel wat het beste is om te doen *voor zichzelf*. Wanneer niemand met zekerheid kan weten en bepalen hoe iedereen het beste handelt, kan een beperking van de vrijheid van het individu niet worden gerechtvaardigd. Wanneer absolute kennis der moraal onhaalbaar is, is daarom juist vrijheid het belangrijkste recht waarover de mens kan beschikken. Zoals Spitz beschrijft, hechtte Mill vooral veel waarde aan vrijheid²⁰, niet omdat utiliteit als ethisch principe haar noodzakelijk behoeft, maar juist omdat hij de mogelijkheid van een absolutistisch concept²¹ van moraliteit verwierp. De vrijheid van het individu, noodzakelijk voor de moraliteit *an sich* in tegenstelling tot een specifiek moreel principe, is daarom het belangrijkste recht en een natuurlijk recht van de mens.

De benadering van Spitz wat betreft de rechtvaardiging van Mill voor een natuurlijk recht van de mens op vrijheid, oogt hiermee sterker dan een rechtvaardiging vanuit het utilisme. Ook al was Mill de verdediger van utiliteit als doctrine der moraal, ook hij zou vrijheid zeer waarschijnlijk vooral waarderen op grond van de onzekerheid wat betreft de menselijke kennis der moraal. Zolang niemand weet wat het goede is om te doen, kan één recht aan het individu worden toegekend, namelijk het recht op vrijheid om te handelen naar wat hij denkt dat het goede is om te doen.

De beperking van de individuele vrijheid

Vrijheid is op deze manier een natuurlijk recht van de mens. *But it can only go so far*. De vrijheid van het individu behoeft noodzakelijk een minimale beperking om gerealiseerd te worden voor alle individuen van de samenleving. Hoe vrij het individu ook wenst te zijn, deze individuele vrijheid dient altijd minimaal beperkt te worden door een gezag, die de belangen van alle individuen van de samenleving behartigt. Deze beperking formuleert Mill door te beginnen met het stellen van de vraag in hoeverre het gezag van de samenleving deze vrijheid begrenst. Waarover heeft het gezag iets te zeggen?

Voor Mill is redelijkerwijs helder dat de individuele handelingen van het individu zich bevinden binnen het domein van de individuele vrijheid, bijvoorbeeld de handelingen die het domein van gedachten, gevoelens en meningen behelzen. Worden individuele handelingen echter gemeenschappelijk, dan betreden zij het domein van de samenleving. Men kan hierbij denken aan handelingen die invloed hebben op het geluk van andere individuen. ‘Tot

²⁰ ‘and diversity’ (David Spitz, p. 205.)

²¹ Een concept waarvan men met zekerheid meent dat deze waar is.

individualiteit behoort het deel van het leven waarmee voornamelijk het individu gemoeid is; tot de samenleving het deel waarmee voornamelijk de samenleving gemoeid is.²²

De handelingen van het individu die als gemeenschappelijk kunnen worden beschouwd, zijn handelingen die de potentie hebben om schadelijk te zijn voor anderen. Zoals de handelingen die enkel het domein van de individuele vrijheid betreffen schadelijk kunnen zijn voor het individu, kunnen de gemeenschappelijke handelingen van een individu schadelijk zijn voor de samenleving of andere individuen binnen deze samenleving. Wanneer een handeling het geluk van een ander individu beperkt, kan zo'n handeling worden gezien als een schadelijke handeling jegens de samenleving.

Wat betreft de potentie van de gemeenschappelijke handelingen van het individu om schadelijk te zijn, meent Mill dat een zekere richtlijn hiervoor van belang is. Deze richtlijn geldt als de enige beperking van de vrijheid van het individu dat gerechtvaardigd is. Omdat het individu deelneemt aan de samenleving en de mogelijkheid heeft om van deze deelname enkele vruchten te plukken en van bescherming te genieten, is hij het volgens Mill tegelijkertijd de samenleving verschuldigd om betreffende zijn gemeenschappelijk handelen een zekere gedragslijn ten opzichte van de andere individuen in acht te nemen. Hier keert ook het domein van de samenleving samen met de eerste vraag voor de rechtvaardiging van het schadebeginsel terug: in hoeverre begrenst het gezag van de samenleving de vrijheid van het individu?

De genoemde gedragslijn behelst twee voorwaarden. Voorwaarde één wordt als volgt door Mill beschreven. 'De gedragslijn bestaat ten eerste uit het niet schenden van de belangen van anderen; of in ieder geval deze belangen, die ofwel wettelijk ofwel redelijkerwijs stilzwijgend als rechten worden beschouwd.'²³ Het wordt dus van het individu, als deelnemer aan de samenleving, verwacht dat hij de belangen van de ander niet schendt.²⁴ Het zijn echter de belangen waarvan logischerwijs kan worden gezegd dat het rechten zijn die worden toegeschreven aan de individuen van de samenleving. De schending van een belang van een individu dat hier niet onder valt—zoals het belang van een individu om elk uur een schoudermassage te ontvangen—kan redelijkerwijs niet worden erkend zijnde schade. De

²² 'To individuality should belong the part of life in which it is chiefly the individual that is interested; to society, the part which chiefly interests society.' (John Stuart Mill, p. 70.)

²³ '[The] conduct consists, first, in not injuring the interests of one another; or rather certain interests, which, either by express legal provision, or by tacit understanding, ought to be considered as rights[. ...]' (Mill, p. 70.)

²⁴ Mill gebruikt verschillende woorden voor "harm" zoals 'injury', 'harmful conduct' en 'affected interests'. In deze thesis zal "harm" worden vertaald met "schade" en zal met "het schaden van een individu", met "een schending van de belangen van een individu" en met "schadelijk handelen" hetzelfde bedoeld worden als "schade".

schendingen van de belangen die wel als rechten kunnen worden beschouwd—zoals het individuele belang van meningsuiting—zijn derhalve wel vormen van schade. De eerste voorwaarde van de gedragslijn kan op deze manier ook worden omschreven als de voorwaarde dat het individu niet de ander zal schaden.

In *On Liberty* geeft Mill voor zo'n vorm van schadelijk handelen het voorbeeld van een man, die vanwege zijn onmatigheid en buitensporigheid uiteindelijk niet meer in staat is om zijn schulden te betalen en daarnaast zijn familie te onderhouden.²⁵ Hoewel het individu in principe de vrijheid heeft om zich zo ongematigd en buitensporig te gedragen als dat hij zelf verlangt, schendt hij zo zowel de belangen van zijn schuldeisers als de belangen van zijn familiegenoten, de deelnemers aan zijn huishouden die van hem afhankelijk zijn. Het geluk van de anderen lijdt onder de nalatigheid van dit individu. Zijn handelen kan op deze manier worden gezien als het schenden van de belangen van de ander en valt dus onder schade.

In het geval van de casus heeft Marie-Antoinette de belangen van Johannes geschonden door hem zijn vrijheid te ontnemen en hem zo de realisatie van zijn geluk onmogelijk te maken. Hoewel ze hem de dagen dat hij in haar inloopkast vast zat goed heeft verzorgd, heeft zij zijn handelen bepaald of op z'n minst de mogelijkheden van Johannes' handelen in grote mate beperkt. Handelen waarvan Johannes meent dat het zijn geluk zou kunnen realiseren, is iets waar Johannes veel belang bij heeft. Daar Marie-Antoinette zulk handelen onmogelijk had gemaakt, schond ze daarmee zijn belangen.

Voorgaande handelingen zijn duidelijke voorbeelden van het schenden van de belangen van de ander. Het zijn schadelijke handelingen die gemeenschappelijk genoemd worden, omdat niet enkel het individu maar ook andere leden van de samenleving ermee gemoeid zijn. Zolang een schending van belangen de belangen van het individu zelf betreft, behoudt het individu de vrijheid te bepalen wat zijn handelen behelst, maar wanneer de handelingen de belangen van de ander schendt, behoort de vrijheid van het schadende individu te worden beperkt. Zoals Mill zelf omschrijft, verplaatst 'een handeling, waarbij met zekerheid sprake is van schade of een kans op schade, hetzij jegens een individu hetzij jegens de samenleving, zich uit het domein van vrijheid en in dat van moraliteit en wetgeving.'²⁶

²⁵ Mill, p. 76.

²⁶ 'Whenever [...] there is a definite damage, or a definite risk of damage, either to an individual or to the public, the case is taken out of the province of liberty, and placed in that of morality and law.' (Mill, p. 76.)

De bescherming tegen schade

Mill omschrijft vervolgens de tweede voorwaarde. ‘Ten tweede bestaat de gedragslijn uit het dragen van een ieders last (die door een bepaald rechtvaardigheidsprincipe kan worden vastgesteld) bestaande uit werken en offers die nodig zijn betreffende de bescherming van de samenleving of haar leden tegen schade en molestering.’²⁷ Het wordt dus ook van het individu verlangd dat hij bijdraagt aan de realisering van de bescherming van de ander tegen de schade waarnaar in de eerste voorwaarde wordt verwezen.

Basaal gezien wordt van het individu verwacht dat hij de ander beschermt tegen schade. Zo lijkt het individu geoorloofd in te grijpen tijdens een directe confrontatie met (potentiële) schade, zoals een vechtpartij. Echter, met de gedragslijn dat het individu de ander tegen schade dient te beschermen, worden voornamelijk handelingen bedoeld zoals het betalen van belasting of het inleveren van enkele vormen van privacy. Op die manier maakt de bijdrage van het individu het mogelijk om politieambtenaren te betalen of om strafbladen van individuen te bewaren. In deze thesis wordt naar een bescherming tegen schade waarbij het individu direct geconfronteerd wordt met de (potentiële) schade, zoals het gebruik van zelfverdediging, verwezen met “actieve bescherming tegen schade”. Het betalen van belasting en het inleveren van privacy wordt in contrast hiermee “passieve bescherming tegen schade” genoemd.

De tweede voorwaarde van de gedragslijn wijst op de noodzakelijkheid van de bescherming tegen schade, welke voornamelijk passief wordt gerealiseerd door het individu. Het beschermen van de ander tegen schade valt vrijwel altijd uiteen in twee verschillende vormen van handelen. Tegen schade kan men beschermd door het te voorkomen en door het te vergelden. Voorkoming als bescherming tegen schade spreekt vrijwel voor zich, aangezien de schade in potentie niet verwezenlijkt wordt en het individu van de samenleving zo schadeloosheid geniet. Het gezag realiseert dit door het formuleren en vastleggen van de wetgeving en bij nalatigheid van navolging van de wet te dreigen met straf. Wanneer er werkelijk consequenties aan deze nalatigheid verbonden zijn, zal een individu zich mogelijk eerder van weerhouden dan wanneer hij enkel geacht wordt een gedragslijn te volgen. Daarnaast kan een direct ingrijpen van het gezag ook schade voorkomen door deze onmogelijk te maken, bijvoorbeeld door middel van gevangenneming. Vergelding geldt als

²⁷ ‘[..S]econdly, [the conduct consist] in each person's bearing his share (to be fixed on some equitable principle) of the labours and sacrifices incurred for defending the society or its members from injury and molestation.’ (Mill, p. 70.)

bescherming tegen de schade die al berokkend is. Aangezien deze schade niet werd voorkomen, realiseert vergelding de bescherming ertegen door het schadelijk handelen achteraf te bestraffen. Het gezag realiseert vergelding door middel van het uitvoeren van de straffen die volgens de wetgeving zijn bepaald. Naar de bescherming tegen schade wordt dan ook vaak in deze thesis verwezen met “voorkoming of vergelding van schade”.

Een ander voorbeeld uit Mill illustreert de tweede voorwaarde betreffende de bescherming tegen schade. George Barnwell vermoordde zijn oom opdat Barnwell geld zou verkrijgen voor Barnwells minnares.²⁸ De belangen van de oom zijn geschonden aangezien Barnwell hem vermoord heeft. Tegen deze schending, deze schade moeten individuen volgens voorwaarde twee worden beschermd. Nu kan dit na gedane schade enkel nog door middel van vergelding en Barnwell wordt ter vergelding verhangen.

Wat betreft de casus dient het gezag Johannes te beschermen tegen de schade die Marie-Antoinette veroorzaakt en veroorzaakt heeft. De vrijheidsberoving waaraan zij zich strafbaar maakt, dient te worden voorkomen of te worden vergolden. In dit geval kon de strafbare handeling niet geheel worden voorkomen, maar een verder verloop dat zou resulteren in toekomstige schade wel. Derhalve grijpt het gezag dan ook in. Ook wordt de gedane schade vergolden, aangezien Marie-Antoinette wegens haar strafbare handeling wordt veroordeeld tot een gevangenisstraf. Deze straf geldt dan als bescherming tegen schade die de schade vergelddt en voorkomen heeft.

De bescherming tegen schade; is een beperking van de individuele vrijheid; is schade

Conform gedragslijnvoorwaarde één van het schadebeginsel van John Stuart Mill wordt schade gedefinieerd als het schenden van de belangen van de ander, welke als rechten zouden kunnen worden beschouwd. Het is de bedoeling van de gedragslijn dat het individu zich daarom verre houdt van de schending van de belangen van de ander. Het individu mag niet schaden. Daarnaast moet de ander tegen schade beschermd worden conform de tweede voorwaarde van de gedragslijn. Dit resulteert in de logische consequentie dat elke vorm van schending van de belangen van de ander resulteert in een directe bescherming tegen deze schending. Het individu behoort de ander niet te schaden en wanneer hij dit wel doet, behoort deze schade door de het gezag van de samenleving te worden voorkomen of vergolden. Het individu wordt gestraft, wanneer hij de belangen van de ander schendt, ter bescherming tegen deze schending.

²⁸ Mill, p. 76.

Deze bescherming tegen schade is de enige gerechtvaardigde reden voor het beperken van de individuele vrijheid, zo begon Mill zijn theorie. Vrijheid is het belangrijkste recht van het individu en niets zou deze moeten beperken. Echter behoeft zij noodzakelijk één beperking en dat is die van het schadebeginsel, namelijk dat de individuele vrijheid begrensd wordt door schadelijke handelingen jegens de ander. Dit is de enige gerechtvaardigde reden waarom het gezag van de samenleving de vrijheid van een individu zou mogen beperken. Mill gaat zelfs zover dat hij elke vorm van beperking van vrijheid een *kwaad* noemt, zo beargumenteert D.G. Brown. De beperking van individuele vrijheid is in sommige gevallen noodzakelijk; het zal dan altijd moeten worden afgewogen als de minste van twee kwaden.²⁹ Erger nog dan de beperking van individuele vrijheid is namelijk de schending van de belangen van het individu welke redelijkerwijs als rechten worden beschouwd.³⁰

Echter, wat deze belangen precies behelzen wordt door Mill niet expliciet genoemd in zijn werk. Hij geeft enkele voorbeelden waaruit logisch kan worden geconcludeerd wat deze belangen ongeveer behelzen, maar hij noemt ze niet bij naam. Hij refereert enkel naar belangen van individuen die redelijkerwijs als rechten worden beschouwd.³¹

Individuele vrijheid wordt – zoals eerder beschreven in deze thesis – door Mill erkend als een natuurlijk recht van de mens. Niet enkel als een belang dat redelijkerwijs als recht zou worden beschouwd, maar als een daadwerkelijk, ultiem, algemeen recht. Het is het beginsel waarop zijn theorie gefundeerd is. Zonder recht van het individu op de vrijheid van het individu wordt waarschijnlijk nooit het goede nagestreefd. Zonder een recht op vrijheid heeft de mens niets aan een begrenzing van het gezag van de samenleving, want de mens heeft op die manier geen recht om te doen wat hem zelf goed dunkt. Zonder recht op vrijheid is een rechtvaardiging voor een schadebeginsel onnodig, want wat het gezag bepaalt, dat gebeurt. Derhalve moet het gezag van de samenleving door de vrijheid van het individu worden beperkt en visa versa. In Mills woorden is vrijheid een belang van het individu zijn dat redelijkerwijs wordt beschouwd als een (natuurlijk) recht.

De vrijheid van het individu wordt echter noodzakelijkerwijs beperkt door de gedragslijn van het schadebeginsel ofwel door het gezag van de samenleving. Deze beperking kan binnen de context van de gedragslijn worden gezien als een schending van een recht van het individu, namelijk het recht op vrijheid. Zodra de vrijheid van een individu wordt ingeperkt,

²⁹ D.G. Brown, 'Mill on Liberty and Morality' in *The Philosophical Review* 81-2 (1972), p. 137.

³⁰ D.G. Brown, 'Mill on Harm to Others' Interests' in *Political Studies* XXVI-3 (1978), p. 396-397.

³¹ Zie hiervoor: G.L. Williams, 'Mill's Principle of Liberty' in *Political Studies* XXIV-2 (1976), pp. 136-137.

kan men dit tegelijkertijd een schending van de belangen van een individu noemen ofwel spreken van schade. Hiermee wordt dus de eerste voorwaarde van de gedragslijn overtreden, wanneer de vrijheid van een individu wordt beperkt. Een beperking van de vrijheid van het individu is hetzelfde als schade jegens dat individu.

De beperking van de individuele vrijheid gebeurt wanneer men tegen schade beschermd wordt. De gedragslijn werkt als beperking zodra een individu besluit schadelijk te handelen jegens een ander individu. Dan wordt hij in zijn vrijheid beperkt conform de voorwaarden van de gedragslijn, volgens welke schadelijk handelen verboden is en men tegen schade beschermd dient te worden. Zodra een individu de eerste voorwaarde overtreedt en een ander schaadt, dient deze subiet in zijn vrijheid beperkt te worden. Derhalve kan een bescherming tegen schade worden gezien als een noodzakelijke beperking en een noodzakelijke schending van de belangen van een overtredend individu. Bescherming tegen schade schendt de belangen van het individu. Of nog beter gezegd: bescherming tegen schade *is* schade.

Dit is precies de wrijving binnen het schadebeginsel van Mill die vergelijkbaar is met de wrijving betreffende de casus binnen dit onderzoek. Logisch gezien voert het gezag van de samenleving een handeling uit die verboden is voor individuen. Deze handeling dient zelfs als straf wegens de uitvoering van dezelfde verboden handeling. Bij Mill kan het gezag van de samenleving onmogelijk zowel zich van schade weerhouden als de individuen tegen schade beschermen. Haar bescherming tegen schade zal altijd schaden en zij zal de individuen altijd tegen haar schaden dienen te beschermen. Ditzelfde geldt voor de casus. Daar waar toegestane vrijheidsberoving dezelfde handelingen betreft als wederrechtelijke vrijheidsberoving³², betreft bescherming tegen schade dezelfde handelingen als schade zelf. Het gezag zal om (wederrechtelijke) vrijheidsberoving te voorkomen of te vergelden individuen van hun vrijheid dienen te beroven. Een moeder zal om slagen van haar kinderen te voorkomen of te vergelden haar kinderen zelf slaan. En volgens haar eigen regel dient zij vervolgens zelf geslagen te worden om haar eigen schade te vergelden.

4. Het Onderscheid tussen Schade en Bescherming tegen Schade

Een rechtvaardiging voor de schijnbare logische wrijving, die door schadelijke bescherming tegen schade wordt opgeroepen, lijkt te kunnen worden gevonden in de vooronderstelling dat men tegen elke verboden handeling dient te worden beschermd met een

³² Deze handeling (uitgevoerd door de staat) wordt niet vervolgd omdat dit expliciet in de wetgeving staat. De handeling *an sich* is echter precies dezelfde als de verboden handeling.

verboden handeling. Zodra een handeling schade berokkent, is het toegestaan om schade te vergelden met een handeling die *ook* schade berokkent. Zodra iemands vrijheid wordt geroofd, is het *ok* om de vrijheid van de bedreigende te roven. Zodra iemand slaat, dient diegene te worden geslagen. Hoewel het “oog om oog, tand om tand”-principe zeker interessant is om te onderzoeken, is voor dit onderzoek voornamelijk van belang dat zo’n principe eindigt in een *regressus ad infinitum*. Tegen een handeling die verboden is dient men te worden beschermd met een handeling die verboden is, tegen welke men ook weer dient te worden beschermd met een handeling die verboden is, etc.³³

Echter, het idee om een verboden handeling te vergelden met een verboden handeling is niet per sé contra-intuïtief. En terecht. De wrijving is zeer gemakkelijk te verhelderen wanneer haar logische tegenspraak wordt omzeild en de handelingen van het gezag van de samenleving *buiten* de context van de gedragslijn worden geplaatst. Er is op die manier direct geen *logische* tegenspraak meer, want het handelen van het gezag hoeft niet te voldoen aan de voorwaarde van de gedragslijn. Dit behoeft echter een noodzakelijk sociaal onderscheid tussen de twee handelingen en hun uitvoerders. Hiermee zou de eerste voorwaarde niet meer van toepassing zijn op het gezag, aangezien zij dan een andere status geniet als een individu, en daarmee is het haar niet verboden schadelijk te handelen. Zij zou dan boven de gedragslijn staan en er enkel op toe zien dat door de individuen aan de voorwaarden van de gedragslijn wordt voldaan. Zij dient dan haar individuen tegen schade te beschermen door te schaden.

Navolgend de gedragslijn binnen het schadebeginsel is het de bedoeling dat bijvoorbeeld de overbuurman van Marie-Antoinette belasting betaalt opdat het gezag van de samenleving de mogelijkheid heeft de schade jegens Johannes te voorkomen en te vergelden. Haar overbuurman behoort echter niet het heft in eigen handen te nemen om vervolgens, conform de tweede voorwaarde van de gedragslijn, Marie-Antoinette gevangen te nemen in zijn eigen huis. Van het individu wordt verwacht dat het ten alle tijden meehelpt bescherming tegen schade te realiseren, maar hij kan in deze samenleving niet voor eigen rechter spelen en zelf de schade die Johannes wordt aangedaan actief te voorkomen of te vergelden. Zo’n actieve bescherming behoort tot een van de functies van het gezag. Marie-Antoinette mag Johannes niet van zijn vrijheid beroven, daar waar het gezag Marie-Antoinette wel van *haar* vrijheid

³³ Natuurlijk is er de mogelijkheid dat (moreel) negatieve handelingen worden gecompenseerd met (moreel gelijkwaardige) negatieve handelingen, daar waar twee negatieven in de wiskunde samen weder een positief getal bewerkstelligen. Er zou kunnen worden gesproken van een balans die verstoord was door de ene schadelijke handeling, welke door een andere schadelijke handeling weder hersteld is. Maar dit is een andere – niet minder interessante – discussie die ik graag in de toekomst onderzocht zie worden.

mag – en zelfs moet – beroven. Voor het gezag geldt het verbod op bepaalde handelingen namelijk niet.³⁴

Het is dan ook niet de bedoeling dat het broertje van het kind dat zijn broertje slaat terug begint te slaan. Zo wordt de handeling van het slaan niet vergolden. Het broertje betreft namelijk niet het gezag dat kan beslissen of men tegen een handeling moet worden beschermd of niet. Dat laatste is—binnen het voorbeeld—aan de moeder. Zij beschermt haar kinderen actief tegen schade en zij als gezag alleen kan bepalen tegen welk handelen haar kinderen beschermd dienen te worden. Het individu is daarom uiteindelijk ook niet degene die bepaalt of zijn handelen gelegitimeerd was of niet. Dit wordt door het gezag gedaan. Het individu kan derhalve alleen maar indirect bijdragen aan de bescherming tegen schade, maar het gezag bepaalt wanneer er sprake is van schade en wat hiertegen de beste bescherming is.

En ook in de analogie mag de moeder dan haar kinderen slaan, daar waar het voor de kinderen verboden is te slaan. De regels die de moeder haar kinderen oplegt zijn namelijk niet in die zin op haar van toepassing. Zij staat boven de regels. Er wordt echter wel van het gezag verwacht dat zij de rechten en belangen van de individuen of van haar kinderen waarborgt en enkel om die reden (überhaupt) mag handelen. Schadelijk of verboden handelen is op die manier alleen toegestaan om de individuen te beschermen tegen het schadelijk handelen van andere individuen.

Na het onderscheid te hebben gemaakt tussen individu en het gezag, kan worden geconcludeerd dat de voorwaarden van de gedragslijn van het schadebeginsel enkel voor het individu gelden. Ten eerste kan nu naar het schadebeginsel worden gekeken als een beginsel dat enkel voor individuen en dus niet voor het gezag geldt. Hieruit volgt dat het het gezag niet verboden is te schaden, in tegenstelling tot wat individuen verboden is conform voorwaarde één van de gedragslijn. Van het gezag wordt enkel verwacht dat deze ingrijpt in het handelen van een individu op het moment dat deze schade berokkent. Hiermee beperkt het gezag de vrijheid van het individu en beschermt zij haar individuen tegen schade, wat conform voorwaarde twee van de gedragslijn van haar verwacht wordt, i.e. wat impliciet in de voorwaarde—enkel voor individuen—vermeld staat. Met deze bescherming berokkent zij *ook* schade, namelijk jegens het individu wiens vrijheid beperkt wordt, maar aangezien deze schade door *haar* wordt berokkend en niet door een individu, ontspringt zij de dans van de

³⁴ In de praktijk mag het gezag enkel onder bepaalde restricties een individu van zijn vrijheid beroven. Zij staat in die zin niet boven de wet dat zij zomaar alle door haar wet verboden handelingen mag uitvoeren. Echter, zij wordt op zo'n manier boven de wet geplaatst, dat zij een duidelijke uitzonderingspositie geniet.

gedraglijn en dient de door haar berokken schade niet door haar te worden voorkomen of vergolden.

Zo wordt er binnen het schadebeginsel onderscheid gemaakt tussen bescherming tegen schade – welke in feite gewoon schade is – en schade zelf en dit onderscheid is goed te vergelijken met het onderscheid betreffende vrijheidsberoving. Binnen de wetgeving wordt namelijk onderscheid gemaakt tussen toegestane vrijheidsberoving – welke in feite gewoon vrijheidsberoving is – en wederrechtelijke vrijheidsberoving. Beide onderscheiden baseren zich op een voor individuen verboden handeling die door het gezag conform regelgeving wordt uitgevoerd – welke in feite gewoon een verboden handeling is – en een voor individuen verboden handeling.

Rechtvaardiging voor een Sociaal Onderscheid

Nu het onderscheid tussen het handelen van een individu en het handelen van het gezag begrijpelijk is gemaakt, rest nog de rechtvaardiging voor dit onderscheid. Waarom geniet het gezag een uitzonderingspositie en mag zij handelingen verrichten die individuen niet mogen? Hoe wordt haar positie boven de wet gerechtvaardigd? Binnen de theorie van John Stuart Mill aangaande het schadebeginsel lijkt het aannemelijk dat hij deze uitzonderingspositie van het gezag rechtvaardigt. Zijn concept van het gezag van de samenleving heeft het nodig om gelegitimeerd individuen te kunnen schaden opdat zij tegen schade beschermd worden. Dit is dan ook een van de redenen waarom zijn theorie in deze thesis wordt onderzocht. Gezien de onderscheiden binnen de casus en het schadebeginsel overeenkomsten genieten, zou een rechtvaardiging voor het schadebeginsel mogelijk als uitkomst bieden voor een rechtvaardiging betreffende het onderscheid der vrijheidsberoving.

Het bestaan en handelen van het gezag worden in *On Liberty* besproken. De rechtvaardiging voor het gezag binnen het schadebeginsel bevindt zich in de noodzaak van haar bestaan. Een rechtvaardiging voor haar uitzonderingspositie bevindt zich tevens in de noodzaak van haar uitzonderingspositie voor het schadebeginsel. Als Mill overtuigend beargumenteert dat haar bestaan en haar uitzonderingspositie noodzakelijk zijn voor het schadebeginsel, dan is zij hiermee een gerechtvaardigd fenomeen binnen de theorie van Mill. Op deze manier ontstaat de mogelijkheid om vervolgens te beargumenteren waarom toegestane vrijheidsberoving noodzakelijk dient te worden onderscheiden van wederrechtelijke vrijheidsberoving, opdat dit onderscheid gerechtvaardigd wordt.

5. Rechtvaardiging voor Sociaal Onderscheid in de Noodzaak van het Gezag van de Samenleving en haar Uitzonderingspositie

Het noodzakelijke bestaan van het gezag van de samenleving

In *On Liberty* begint John Stuart Mill met een omschrijving van de eeuwenoude strijd tussen vrijheid en gezag.³⁵ Deze, zo schrijft hij, bestaat al sinds mensenheugenis. Een tijd geleden werd deze strijd belichaamd door individuen en een tirannie van de aristocraten. De laatsten vertegenwoordigen het gezag van de samenleving over de individuen ervan. Het individu had noodzakelijkerwijs behoefte geleid te worden door de aristocraten, aangezien hij beschermd diende te worden tegen gevaar van binnen – de andere individuen – en buiten, zo legitimeert Mill het machtsonderscheid. De individuele behoefte aan bescherming rechtvaardigt het gezag van de samenleving. Dit gezag bezat een hoeveelheid aan macht, welke het individu limiteerde in zijn vrijheid, maar daarentegen bescherming tegen schade bood.

Binnen een tirannie van aristocraten of welk andere groepering ook – waarin vaak sprake is van een de minderheid die de meerderheid regeert – heeft het individu naast de behoefte om beschermd te worden tegen het gevaar van binnen en buiten de samenleving, ook de behoefte beschermd te worden tegen het gevaar dat de machtsverhouding noodzakelijk met zich draagt. Idealiter beschikt het gezag enkel over de hoeveelheid aan macht die noodzakelijk is voor de bescherming tegen gevaar jegens het individu. De eerder genoemde eeuwenoude strijd behelst echter de angst van het individu om beschadigd te worden door het gezag van de eigen samenleving, aan wie hij noodzakelijkerwijs de daarvoor benodigde macht toekent.

Tijdens de opkomst van de democratie zoals die in de Verenigde Staten leek er verandering plaats te vinden tussen deze grenzen van vrijheid en gezag.³⁶ De ideologie van de politieke stroming betrof een vermindering dan wel verwijdering van het onderscheid tussen individu en gezag. Democratie zou tot gevolg hebben dat het gezag belichaamd wordt in het individu, door alle individuen van de samenleving. Het gezag was nu geen aparte groep meer aan wie een bedreigende hoeveelheid aan macht werd toegekend. Het gezag was nu het individu. Alle individuen samen vormden het gezag. Dit zou tot gevolg hebben dat de angst van het individu om geschaad te worden door het gezag ongegrond zou zijn, aangezien het individu nu een onderdeel van het gezag *was*.

³⁵ Mill, p. 3.

³⁶ Mill, p. 5.

Mill tracht daarentegen in *On Liberty* te bewijzen dat dit idee van de democratie een illusie is. Het gezag wordt niet belichaamd door alle individuen samen. Het gezag bestaat binnen een democratie uit de meerderheid van de individuen samen. Hierdoor ontstaat de mogelijkheid voor een individu om altijd buiten de boot te vallen wanneer het het gezag betreft. De meeste stemmen gelden en als een individu zich nooit binnen de meerderheid bevindt, zal hij nooit onderdeel uitmaken van het gezag. Mill noemt zo'n politieke benadering daarom de 'tirannie van de meerderheid'³⁷. Het individu wordt binnen zo'n politiek systeem geregeerd door wat de meerderheid van alle andere individuen van de samenleving graag zouden zien en loopt op die manier nog altijd het gevaar geschaad te worden door het gezag, ook al lijkt het individu er zeggenschap in te hebben gehad.

De grens tussen individuele vrijheid en het gezag van de samenleving wordt derhalve niet door democratie bewaakt. Volgens Mill is er dan ook maar een enkele gerechtvaardigde reden om macht aan het gezag toe te kennen. De enige reden waarom zij bestaat en waarom zij macht heeft die de individuele vrijheid van alle individuen beperkt, is de noodzaak van haar macht om individuele vrijheid te beperken wanneer het (een kans op) schadelijk handelen betreft. Buiten deze reden is er voor het gezag geen noodzaak te handelen. Het risico in acht nemende open deuren in te trappen, wordt de rechtvaardiging voor de uitzonderingspositie van het gezag al in het begin van deze thesis besproken. De noodzaak van het handelen van het gezag valt samen met de noodzaak van individuele vrijheid en zodoende met de noodzaak van de gedragslijn binnen het schadebeginsel.

Individuele vrijheid is – zoals besproken in het begin van deze thesis – noodzakelijk om moreel goed te kunnen handelen. De gedragslijn binnen het schadebeginsel is noodzakelijk om deze individuele vrijheid te kunnen waarborgen. En het gezag van de samenleving is op haar beurt noodzakelijk om het navolgen van de gedragslijn te realiseren. Zonder gezag is er geen zekerheid dat individuen zich aan die gedragslijn zullen houden. Dan zou het enkel een lege maatstaf waartoe individuen zich zouden kunnen verhouden, mochten ze daar zin in hebben. Het is de taak van het gezag om de gedragslijn niet enkel een vrijblijvende maatstaf te laten zijn, maar een dwingende regel. Zij behoort ervoor te zorgen dat individuen zich aan de gedragslijn houden, i.e. dat zij tegen schade beschermd worden.

Het gezag heeft noodzakelijk een domein waarbinnen zij kan optreden, waarbinnen haar bemoeizucht zowel geoorloofd als noodzakelijk is, maar waarbuiten zij niets te zoeken heeft. Op deze manier kunnen zowel de vrijheid als de veiligheid van het individu worden

³⁷ 'tyranny of the majority' (Mill, p. 6.)

gewaarborgd. Aangezien zowel het gezag als het individu een dergelijke scheidingslijn behoeft betreffende het domein van het gezag en die van de individuele vrijheid van het individu, oppert Mill zelf een dergelijke maatstaf. ‘Het doel van *On Liberty* is om een zeer eenvoudig beginsel voor te schrijven, gemachtigd om te regeren over alle betrekkingen van de samenleving met het individu aangaande dwang en controle.’³⁸ Het beperken van de vrijheid van het individu is enkel gerechtvaardigd wanneer het de zelfbescherming van een ander individu realiseert. Het domein van het gezag betreft enkel het handelen van een individu dat schade berokkent of kan berokkenen jegens een ander. Hieruit volgt dan ook logischerwijs het schadebeginsel. Het individu mag alles doen zolang hij de ander niet schaadt. Wanneer een individu wel schaadt, volgt noodzakelijkerwijs het ingrijpen van het gezag van de samenleving. Hiervoor bestaat zij.

De noodzakelijke uitzonderingspositie van het gezag van de samenleving

Nu helder is geworden dat het bestaan van het gezag van de samenleving noodzakelijk is voor het waarborgen van individuele vrijheid, rest de vraag waarom het noodzakelijk is dat het gezag tevens een uitzonderingspositie geniet betreffende schadelijke handelingen. Waarom is het het gezag van de samenleving gerechtvaardigd om handelingen te verrichten die schadelijk zijn, daar waar het haar taak is juist men tegen schadelijke handelingen te beschermen? Op welke manier behoeft het gezag haar individuen tegen schadelijk handelen te beschermen, maar niet het schadelijk handelen van haarzelf, noodzakelijk gepaard gaande met haar bescherming tegen schade?

De enige rechtvaardiging voor haar handelen is dat zij ervoor zorgt dat de gedragslijn wordt nageleefd. Hieruit volgt logischerwijs dat zij alles moet doen dat noodzakelijk wordt geacht om dit te realiseren. Zij dwingt elk individu uit haar domein en terug in dat van de gedragslijn te stappen. Hierdoor staat het gezag buiten (of naast) de gedragslijn omdat alles wat zich buiten het domein van de gedragslijn afspeelt binnen *haar* domein valt. Het is alsof elk individu dat zich buiten het veilige domein van de gedragslijn bevindt, aan haar ten prooi valt. En als het uitvoeren van schadelijke handelingen de enige manier is om schade te voorkomen of te vergelden, dan moet het gezag van de samenleving noodzakelijkerwijs die uitvoeren.

³⁸ ‘The object of [*On Liberty*] is to assert one very simple principle, as entitled to govern absolutely the dealings of society with the individual in the way of compulsion and control [...]. That principle is, that the sole end for which mankind are warranted, individually or collectively, in interfering with the liberty of action of any of their number, is self-protection.’ (Mill, p. 10.)

En schadelijke handelingen *zijn* noodzakelijk om schade te voorkomen of te vergelden, aangezien volgens Mill de beperking van individuele vrijheid de meest duidelijke vorm van schade is en deze beperking wordt enkel gerechtvaardigd om anderen tegen schade te beschermen. De rechtvaardiging voor het schadelijk handelen van het gezag bevindt zich daarom in haar noodzaak om schade te voorkomen of te vergelden en te handelen zoals deze taak noodzakelijk van haar vereist. Schadelijke handelingen – de beperking van individuele vrijheid – zijn noodzakelijk om het individu tegen schade te beschermen. De taak van het schadelijk handelen ofwel tegen schade beschermen – en daarmee haar uitzonderingspositie – is de enige reden en rechtvaardiging voor het bestaan van het gezag van de samenleving.

De noodzaak van het gezag van de Nederlandse samenleving

De rechtvaardiging voor de uitzonderingspositie van het gezag in het voorbeeld van de moeder en in de casus van Marie-Antoinette in vergelijking met de theorie van Mill ligt dan ook in de noodzaak van de handhaving der regels. De moeder mag alles doen dat noodzakelijk wordt geacht om haar kinderen de regels te laten navolgen. Het gezag van de samenleving mag alles doen dat noodzakelijk is om haar individuen tegen overtredingen van de Nederlandse wetgeving te beschermen.

Als Mill gebruikt wordt ter rechtvaardiging van het handelen van het gezag van de Nederlandse samenleving, horen haar handelingen echter reduceerbaar te zijn tot handelingen die noodzakelijk zijn om individuen tegen schadelijke handelingen te beschermen. Elk ander handelen wordt volgens Mill niet door noodzaak gerechtvaardigd. Het gezag van de samenleving mag individuen van hun vrijheid beroven enkel wanneer dit noodzakelijk is om schadelijke handelingen van haar individuen te voorkomen of te vergelden. Het onderscheid tussen wederrechtelijke vrijheidsberoving en toegestane vrijheidsberoving kan alleen worden gerechtvaardigd met behulp van Mill en zijn schadebeginsel, wanneer toegestane vrijheidsberoving als noodzakelijk wordt geacht om individuen tegen wederrechtelijke vrijheidsberoving te beschermen.³⁹

³⁹ Dan rest ons uiteraard de vraag of handelingen noodzakelijk *schadelijk* dienen te zijn om schade te voorkomen of te vergelden. Binnen de theorie van Mill zijn handelingen van het gezag altijd schadelijk aangezien ze de individuele vrijheid noodzakelijk beperken. Maar dienen binnen de casus verboden handelingen te worden voorkomen of vergolden met verboden handelingen? Of zijn er ook handelingen mogelijk die schade kunnen voorkomen of vergelden zonder zelf verboden handelingen te zijn? Ook dit is een interessant onderwerp voor een volgend onderzoek.

Conclusie

In deze thesis wordt gepoogd het onderscheid tussen wederrechtelijke vrijheidsberoving en toegestane vrijheidsberoving binnen de Nederlandse wetgeving te begrijpen en te rechtvaardigen. De centrale vraag van de thesis is dan ook hoe het gezag een handeling kan verrichten die strafbaar is en hoe dit kan worden gerechtvaardigd. Het onderscheid der vrijheidsberoving vertoont overeenkomsten met het onderscheid dat John Stuart Mill dient te maken binnen zijn theorie betreffende het schadebeginsel. Met behulp van zijn onderscheid kan het onderscheid der vrijheidsberoving worden verduidelijkt.

Volgens de gedragslijn binnen het schadebeginsel wordt het individu geacht zich van schade te weerhouden, daar waar het voor het gezag daarentegen noodzakelijk is schade te gebruiken om schade te voorkomen of te vergelden. Om logische inconsistentie te voorkomen, dient een sociaal onderscheid te worden gemaakt tussen schadelijke handelingen die door individuen worden uitgevoerd en schadelijke handelingen die door het gezag van de samenleving worden uitgevoerd. Het gezag dient hierbij in een uitzonderingspositie geplaatst te worden. Ditzelfde geldt voor het gezag van de Nederlandse samenleving betreffende vrijheidsberoving. Ook hier wordt een uitzonderingspositie genoten waardoor onderscheid tussen de twee vormen van vrijheidsberoving mogelijk is.

De noodzaak van de uitzonderingspositie van het gezag valt samen met de noodzaak voor het bestaan van het schadebeginsel *an sich*. Individuele vrijheid is noodzakelijk voor moreel goed handelen. Het schadebeginsel is een noodzakelijke beperking van individuele vrijheid. En het gezag en haar uitzonderingspositie zijn op hun beurt noodzakelijk om navolging van de gedragslijn binnen het schadebeginsel te realiseren. Het is daarom noodzakelijk dat de het gezag van de samenleving alles kan doen opdat individuen zich aan de gedragslijn houden ofwel opdat zij tegen schade worden beschermd, zelfs wanneer het gezag hiervoor schadelijke handelen dient te verrichten. Sterker nog, binnen de theorie van Mill zijn de handelingen van het gezag die schade voorkomen of vergelden noodzakelijk schadelijke handelingen omdat zij de vrijheid van het individu beperken. En enkel de handelingen die schade voorkomen of vergelden zijn noodzakelijke beperkingen van de individuele vrijheid, waaruit volgt dat alle andere handelingen van het gezag niet door Mills theorie worden gerechtvaardigd. Alle noodzakelijke handelingen van het gezag zijn derhalve noodzakelijk schadelijke handelingen.

Wanneer Mill wordt gebruikt om het onderscheid tussen wederrechtelijke en toegestane vrijheidsberoving te rechtvaardigen, dient deze noodzakelijk te zijn om schade te voorkomen

of te vergelden, i.e. individuele vrijheid te beperken. Als het de enige manier is om gedane schade te vergelden en toekomstige schade te voorkomen, dan behoort een vader noodzakelijk van zijn vrijheid beroofd te worden, nadat hij zijn dochters ontvoerde. Het gezag van de samenleving mag dezelfde handeling verrichten als de handeling die zij ermee wil straffen, omdat zij alles mag doen dat noodzakelijk is om individuen te dwingen zich aan haar (noodzakelijke) regels te houden. Bescherming tegen schade is dan de enige reden waarom het gezag van de Nederlandse samenleving bestaat en waarom zij haar uitzonderingspositie geniet. Bescherming tegen schade is daarom een mogelijke rechtvaardiging voor het onderscheid tussen wederrechtelijke vrijheidsberoving en toegestane vrijheidsberoving. Wanneer de schade door vrijheidsberoving noodzakelijk wordt voorkomen of vergolden, behoort een vader – die andere individuen van hun vrijheid beroofde – door het gezag van de Nederlandse samenleving navolgend de Nederlandse wetgeving zelf van zijn eigen vrijheid te worden beroofd.

Bibliografie

- Brown, D.G. 'Mill on Liberty and Morality' in *The Philosophical Review* 81-2 (1972), pp. 133-158.
- Brown, D.G. 'Mill on Harm to Others' Interests' in *Political Studies* XXVI-3 (1978), pp. 395-399.
- Diekema, Douglas S. 'Parental Refusals of Medical Treatment: The Harm Principle as Threshold for State Intervention' in *Theoretical Medicine* 25 (2004), pp. 243-264.
- Himmelfarb, Gertrude. *On Liberty and Liberalism* (New York: Alfred A Knopf, 1974).
- Krahmann, Elke. 'Private Security Companies and the State Monopoly on Violence: A Case of Norm Change?' in *PRIF-Reports* 88 (Frankfurt: Peace Research Institute Frankfurt, 2009).
- Laselva, Samule V. 'A Single Truth': Mill on Harm, Paternalism and Good Samaritanism' in *Political Studies* XXXVI-3 (1988), pp. 486-496.
- Levi, Albert William. 'The Value of Liberty: Mill's Liberty' in Spitz (ed.), *On Liberty; Annotated Text, Sources and Background, Criticism* (New York: W. W. Norton & Company, 1975), pp 191-203.
- Mill, John Stuart. 'On Liberty' in Spitz (ed.), *On Liberty; Annotated Text, Sources and Background, Criticism* (New York: W. W. Norton & Company, 1975), pp. 3-106.
- Mill, John Stuart. *Utilitarianism* (Indiapolis: Hackett Publishing Company, 2001).
- Skorupski, John. *Why Read Mill Today?* (Oxon: Routledge, 2006).
- Spitz, David. 'Freedom and Individuality' in Spitz (ed.), *On Liberty; Annotated Text, Sources and Background, Criticism* (New York: W. W. Norton & Company, 1975), pp. 203-238.
- Williams, G.L. 'Mill's Principle of Liberty' in *Political Studies* XXIV-2 (1976), pp. 132-140.